

Омельченко С.В.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ ПРОФЕСОРА К.В. ДУБНЯКА
(1890–1948)**

Історична розвідка присвячена вивченню науково-педагогічної і громадсько-просвітницької діяльності видатного вченого-географа, краєзнавця, педагога Костя Володимировича Дубняка. Джерельна база дослідження охоплює широке коло опублікованих і неопублікованих матеріалів, її основу складають архівні документи та наукові праці вченого. Методологія дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах історичного пізнання: історизму, об'єктивності, системності, комплексності, науковості, багатофакторності та всебічності. Окрім того важливого значення надано використанню загальнонаукових методів (аналіз, синтез, узагальнення), міждисциплінарних (статистичний, бібліографічний) та власне історичних (проблемно-хронологічний, описовий, історико-системний, порівняльно-історичний, історико-географічний, періодизації, персоналізації). У процесі проведення дослідження також залучено методи джерелознавчого та архівознавчого аналізу. Вперше здійснено авторську періодизацію науково-педагогічних студій К.В. Дубняка. Поглиблено й доповнено відомості про різні етапи творчості дослідника. Доведено його пріоритет у розробленні навчально-освітніх видань для фахової підготовки учнів, студентів та вчителів. Висвітлено громадсько-просвітницьку діяльність К.В. Дубняка щодо патріотичного виховання молоді. Встановлено його активну професійну позицію у пошуку інноваційних шляхів розвитку педагогічної думки. Закладені ним основи щодо розвитку галузі і нині мають важливе навчально-виховне, науково-практичне, культурно-освітнє значення в умовах розбудови незалежної держави, що було і залишається одним із визначальних чинників формування національної свідомості.

Ключові слова: Кость Володимирович Дубняк, суспільна географія, краєзнавство, природознавство, Полтавщина, Просвіта, Київський сільськогосподарський інститут, Всеукраїнська академія наук, педагогічні курси.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення соціальної географії на сучасному етапі зумовлена тим, що донедавна в структурі суспільної (соціально-економічної) географії переважала економічна складова, а соціально-географічним процесам і явищам відводили другорядну роль. Сьогодні її визначають як одну з чотирьох головних складових суспільної географії [1, с. 7]. Дослідники встановлюють трансформаційні процеси цієї науки і, як наслідок, повертаються до її витоків. Одним із засновників краєзнавчого напрямку суспільної географії, є професор Кость Володимирович Дубняк (1890–1948).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Здійснений історіографічний аналіз проблеми засвідчив, що творчу спадщину українського дослідника економіко-географічної науки першої половини ХХ ст. вивчали М. Костриця, К. Мезенцев, О. Шаблій, С. Шевчук та ін. Залучені до наукового обігу нові архівні джерела дозволяють суттєво доповнити наукову біографію вченого в контексті його науково-педагогічних студій.

Постановка завдання. Метою історичної розвідки є здійснення комплексного історико-наукового аналізу педагогічної спадщини професора К.В. Дубняка.

Методологія дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах історичного пізнання: історизму, об'єктивності, системності, комплексності, науковості, багатофакторності та всебічності. Окрім того важливого значення надано використанню загальнонаукових методів (аналіз, синтез, узагальнення), міждисциплінарних (статистичний, бібліографічний) та власне історичних (проблемно-хронологічний, описовий, історико-системний, порівняльно-історичний, історико-географічний, періодизації, персоналізації). У процесі проведення дослідження також залучено методи джерелознавчого та архівознавчого аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування наукового світогляду визначило пріоритетні напрями подальшої діяльності К.В. Дубняка. Наприкінці 1914 р. він закінчив природничий відділ фізико-математичного факультету

Харківського університету і здобув фах географа. Свою педагогічну діяльність розпочав на Полтавщині. Вже тоді патріотично налаштований молодий спеціаліст принципово відмовився від зросійщеного написання прізвища своїх предків, і відтоді відомий лише як Кость Дубняк [23].

Першим місцем роботи молодого викладача стає приватна земська чоловіча гімназія в рідному м. Миргороді (тепер – Миргородська загальноосвітня школа I-III ступенів № 1 імені Панаса Мирного). У восьми класах гімназії навчалось біля 200 учнів віком від 9 до 20 років – вихідці з козаків і селян, міщан, дворян і духовенства з Миргородського повіту, м. Миргорода, інших повітів Полтавської та сусідніх губерній. Плата за навчання становила 60 карб. на рік. Найбідніші верстви мали змогу навчатися за рахунок стипендій від повітового земства. З 1914 р. у гімназіях Російської імперії діяв новий навчальний план, за яким значно скорочувалися години на давні мови і збільшувалися на такі предмети: Закон Божий, російська мова і література, математика, історія, географія, танці, малювання, співи, рукоділля. В останній період існування Російської імперії зникли формальні заборони для навчання в гімназіях вихідців із нижчих соціальних верств, а в навчальному плані з'явилися фізика і природознавство [2]. К.В. Дубнякові доручили викладання географії і природознавства. На жаль, пропрацювати вдалося лише півроку – з 1 лютого по 1 вересня 1915 р. У розпал Першої світової війни у зв'язку з припиненням роботи гімназії та розміщенням в її стінах шпиталю, молодий викладач залишив місто в пошуках мирної праці і разом із дружиною вирушив до Ставропілля.

З вересня по грудень 1916 р. працює в реальній школі (за тогочасним визначенням «Червона школа») в с. Благодатне Ставропольського повіту Ставропольської губернії (нині – середня загальноосвітня школа № 8 с. Благодатне Петрівського району Ставропольського краю Російської Федерації). Тут проживало багато переселенці з Полтавської, Катеринославської і Чернігівської губерній. Школа була збудована коштом селян товариства «Поширення освіти» заради подолання неграмотності серед тутешнього неосвіченого населення. Побудова навчального процесу не надавала учням жодних практичних навичок і зосереджувалася винятково на релігійній освіті та вихованні. Фінансування було мізерним. За цих умов молодий вчитель не міг забезпечити свою родину, в якій якраз народився син Кость, і приймає рішення повернутися на Батьківщину.

З 1 січня 1917 р. працевлаштовується викладачем географії і природознавства в комерційній школі (згодом – комерційне училище) у м. Кобеляки (нині – Кобеляцька загальноосвітня школа-лицей №2 ім. О. Гончара). Освіченість населення містечка біля 20 тис. чол., де переважали біженці, на той час була вкрай низькою. Вищі навчальні заклади були доступними лише заможним верствам населення. В училищах, гімназіях і школах міста працювало лише 45 учителів, з них 31 % – з вищою освітою [10]. Тому для кваліфікованого молодого педагога знайти роботу було не складно. Його учнями стали діти віком від 10 до 12 років обох статей всіх станів і віросповідань, які на момент вступу до училища мали вже освітню підготовку, що прирівнювалася до першого класу реальних училищ. Серед його вихованців – майбутні письменники, громадські і державні діячі: І.В. Дубинський (1898–1989), М.М. Лебідь (1889–1939), Ю. Дольд-Михайлик (1903–1966) та ін. [10]. Молодий викладач постійно вдосконалює свої навички у фондах фундаментальної та учнівської бібліотек, кабінету навчальних посібників тощо. Заклад утримувався коштом Товариства для влаштування Кобеляцького комерційного училища, плати за навчання та пожертв приватних осіб. Зі встановленням у місті 9 січня 1918 р. радянської влади суттєвих змін зазнає освітня галузь. Термін навчання в училищі становить 7 років. Заклад підпорядковується Міністерству торгівлі і промисловості. Учні здобуваються в ньому середню загальну і спеціальну освіту. У цій школі К.В. Дубняк працював до 1 серпня 1918 р.

Повітове містечко Кобеляки на Полтавщині надавало допитливому прогресивному викладачеві широкі можливості для реалізації творчих задумів. Після лютневої революції 1917 р. К.В. Дубняк долучається до просвітницького націоналістичного руху. Він стає членом Кобеляцької спілки учителів, Спілки робітників освіти і входить до складу президії української націоналістичної організації «Просвіта» під керівництвом Симона Наріжного (в майбутньому просвітника, дослідника української еміграції, бібліографа, історика). У товаристві налічувалося біля 200 членів. Функціонувала велика українська бібліотека. Навесні 1917 р. К.В. Дубняк брав участь у першій українській демонстрації, яка відстоювала якщо не самостійну, то автономну Україну [24, арк. 20 зв.–21 зв.].

Влітку 1917 р. К.В. Дубняк викладає географію України, читає лекції націоналістичного спрямування на повітових учительських курсах украї-

нознавства. Він був прихильником ідей поборника національної ідеї, видатного географа, історика, засновника української наукової, політичної і військової географії, фундатора картографічного напрямку у вітчизняній географії, проф. С.Л. Рудницького (1877–1937) [20]. У багатьох аспектах став його послідовником як на науковій ниві, так і в ідеологічному спрямуванні. Події революції 1917 р., декрет про право нації на самовизначення К.В. Дубняк розцінив «... як подію, що відкривала шляхи для оформлення України у самостійну державу. До створеної в Україні влади Центральної Ради я віднісся позитивно, оскільки її політика багато в чому відповідала моїм націоналістичним переконанням. Ці принципи я і прищеплював учням» [24, арк. 22 зв.].

Улітку 1918 р. К.В. Дубняк переїхав на викладацьку роботу до Полтави. Він налагоджує зв'язки з місцевими українськими націоналістами: Ф. Булдовським, В. Верховинцем, В. Воропаєм, Н. Дорошенко, І. Приймою, Є. і М. Рудницькими та іншими в майбутньому відомими діячами культури й освіти України [24, арк. 1, 3, 115 зв.]. У 1918–1919 рр. часто виступає з лекціями в районних організаціях «Просвіти» м. Полтави, пропагує ідеї українського націоналізму на уроках у гімназіях міста, співпрацює з полтавською націоналістичною газетою «Рідне слово». Пізніше, вже за радянської доби, очолював редакційний відділ Полтавського відділення Державного видавництва України.

Уряд гетьмана П. Скоропадського розробив комплексну програму українізації освіти. 23 липня 1918 р. урядовці схвалили постанову про обов'язкове вивчення української мови, літератури, історії та географії в усіх середніх загальноосвітніх, професійних і комерційних школах, учительських і духовних семінаріях та інститутах [16]. У середніх школах вводилася штатна посада вчителя української мови та літератури і позаштатна посада вчителя історії та географії [12]. До Полтавського губернського земства постійно надходили клопотання про відкриття українських гімназій [21]. Завдяки «Просвіті» у місті діяли кілька українських гімназій. У чотирьох з них К.В. Дубняк працює одночасно викладачем географії: жіноча гімназія повітового земства; приватна жіноча гімназія В.А. Морозовської, Грубешівська школа та українська гімназія ім. І. Котляревського, яку очолював керівник полтавської «Просвіти» І. Прийма.

У своїй педагогічній діяльності К.В. Дубняк використовував поширений метод запитань і від-

повідей, що мало на меті пробудити думку учениць, підвищити інтерес до роздумів, породити нові ідеї, сприяти розвитку сконцентрованості, самостійності. Для засвоєння навчального матеріалу використовував роботу з книгою, спонукав самостійно здобувати нові знання, поглиблювали їх та оволодівали методом самоосвіти [11, с. 17]. Активно використовував наочні методи навчання, а саме: спостереження, ілюстрацію, демонстрацію. Також практикував проведення лекцій з елементами демонстрації. Для кращого засвоєння знань на уроках географії використовує мапи, глобуси, плани, картини. Такий інтегрований підхід до навчання відкривав основні канали сприйняття інформації та поживляв сам процес викладання [13].

Заробітки К.В. Дубняка, як і всього тогочасного вчителства, були не стабільними і, зазвичай, залежали від фінансових можливостей місцевих громад. Навчання було платним (щорічно біля 200 карб.), але воно не покривало витрат на утримання гімназистів. Відтак, часто фінансуванням гімназій опікувалися кооперативні товариства і «Просвіти», які збирали благодійні внески у населення. Саме зусиллями останніх упродовж кількох місяців 1918 р. було створено низку недільних і вечірніх шкіл для дорослих. Лише в Полтавському повіті їх налічувалося понад 70. За той рік недільні й вечірні школи для дорослих закінчили понад 2 тис. осіб. Задля розвитку позашкільної освіти в кожній волості Полтавського повіту була введена посада вчителя-інструктора. Крім елементарних знань з граматики, вміння читати і писати, учні одержували початкові знання з історії України, українського народознавства і природознавства, народного права, агрономії, садівництва і городництва [21]. К.В. Дубняк долучився до викладання профільних дисциплін.

Упродовж наступних чотирьох років – від 1 серпня 1918 до 1 вересня 1922 р. – К.В. Дубняк викладав економічну географію в середніх і вищих навчальних закладах Полтави, займався просвітницькою й науковою діяльністю. Працював консультантом Полтавського губернського відділу народної освіти і безпосередню займався питаннями професійної організації трудшкіл і профшкіл у регіоні. З 1919 по 1921 р був членом Правління профспілки учителів Полтави. До кола його обов'язків належало: розроблення соціально спрямованої нормативної бази розвитку земської освіти; побудова нових навчальних закладів та підтримка інфраструктури існуючих; підвищення освітнього рівня викладачів початкових шкіл

тощо [14]. У короткий період національного державотворення (1918–1919) у губернії була створена мережа різних освітніх та культурно-просвітницьких закладів. Особливу увагу земство приділяло розвитку початкової освіти для нижчих верств населення. Встановлено, що К.В. Дубняк мав безпосередній стосунок до всіх цих державотворчих освітніх ініціатив.

У Вищій робітничій школі, заснованій у грудні 1919 р., на сільськогосподарському факультеті викладав курс «Природні багатства України», а на підготовчих курсах технічного факультету читав географію. Серед видатних колег: О.П. Бондаренко (організатор зоотехнічної науки в Україні), В.І. Сазанов (учений-агротехнік, рослинник), Г.С. Оголевець (вчений-ботанік), М.І. Гавриленко (зоолог, орнітолог), М.М. Самбікін (фундатор української агрометеорологічної науки), Д.О. Оглоблін (історик, архівіст та політичний діяч) та ін. [19, с. 11].

У квітні 1920 р. К.В. Дубняк почав викладати у Полтавському жіночому епархіальному училищі (нині навчальний корпус № 2 факультету економіки і менеджменту Полтавського державного аграрного університету), на базі якого було створено українську ділову жіночу гімназію з додатковими педагогічними класами [2, с. 12]. К.В. Дубняк, що мав базову духовну і педагогічну освіту, обрали головою її педагогічної ради. Як керівник української жіночої гімназії, він «... спробував перетворити її на вогнище підготовки націоналістичних кадрів: проводив у гімназії уроки антирадянського націоналістичного змісту; практикував проведення вечорів, на яких виконувався гімн «Ще не вмерла Україна», націоналістичні пісні та вірші; учні та вчителі гімназії з'являлись на цих вечорах з жовто-блакитними стрічками на костюмах». Уже в червні 1920 р. на базі гімназії було утворено п'яту єдину трудову школу.

Є підстави стверджувати, що К.В. Дубняк відгукнувся на запрошення ректора, знаного вченого, літературознавця, архівіста, засновника Першої Полтавської української гімназії ім. І. Котляревського В.О. Шепотьєва працювати у створеному 14 квітня 1921 р. Полтавському інституті народної освіти, реорганізованому шляхом об'єднання Полтавського учительського інституту і Полтавського історико-філологічного факультету [8, арк. 6–7]. Географічні дисципліни для студентів природничого відділу викладав К.В. Дубняк (загальне землезнавство) разом з О.Т. Булдовським (методика навчання географії) та М.М. Самбікіним (метеорологія і кліматологія) [3, с. 3–4, 46–47].

З квітня 1921 по вересень 1922 р. у К.В. Дубняк обіймає посаду професора загального землезнавства, краєзнавства та географії України. Його кандидатуру як лектора природничо-математичного факультету природничо-географічної секції, яку очолював В.Ф. Ніколаєв [3, с. 148], затвердили до штату інституту Укрголовпрофосом НКО УСРР за поданням науково-навчальної ради, яку очолював перший ректор В.О. Шепотьєв [9]. На той час у навчальному закладі навчалося 369 студентів. Професорсько-викладацький склад становили 30 лекторів, із них 10 професорів і 20 викладачів [3, с. 49].

Географія була однією із обов'язкових дисциплін у навчальній підготовці студентів. Професійних географів на той час було обмаль, а географія в шкільному процесі «розчинялася» у природознавстві чи суспільствознавстві. Першим викладачем географії був професор М.Г. Тарасов, який викладав дисципліну в 1914–1917 рр. У період національно-визвольних змагань та водночас активного розвитку вищої освіти у Полтаві географію викладали професори В.Ф. Ніколаєв та О.Т. Булдовський, творчість яких мала значний вплив на формування та утвердження педагогічних і наукових переконань К.В. Дубняка. У своїх викладацьких методиках він орієнтував навчання на практичну діяльність, диференційований підхід до кожного, впроваджував краєзнавчі принципи роботи, часто-густо використовував статистичні дані суспільно-географічних досліджень Полтавщини; звіти Полтавської губернської планової комісії; напрацювання статистичного бюро Полтавського губернського земства (Павловський І., Падалка Л., Ротмістров Г., Русов О. та ін.); перепис населення Полтавщини 1910 р., що згодом став зразком для проведення всеросійських переписів населення; дослідницькі роботи земельного кадастру Полтавщини за 1911–1913 рр., видання статистичних збірників і довідників; наукові праці окремих дослідників тощо [15, с. 56–58]. К.В. Дубняк надавав науково-практичну допомогу студентам у роботі студентських громад з питань просвітництва, підготовки дипломних (кваліфікаційних) робіт, брав участь у проведенні педагогічної практики, учительських конференцій, роботі інституту з підвищення кваліфікації та на курсах перепідготовки вчителів, літніх учительських курсах тощо. Однак все здійснювалося в умовах обмеженості матеріальної бази, тісноті приміщень, чисельності студентських потоків, нестачі палива, гасу, меблів, підручників та іншої навчальної літератури. Підручників з багатьох

предметів бракувало, тому К.В. Дубняк долучився до написання посібників, які друкувалися на склографі.

Активна життєва позиція вченого вимагала значної самовіддачі. Вечірня організація освітнього процесу в інституті, з кількістю тижневого навантаження в годинах із загального землезнавства – 4 год., описовою географією України – 2 год [15, с. 56], дозволяла йому працювати за сумісництвом. Із жовтня 1921 р. він викладає економічну географію в Полтавському сільськогосподарському технікумі з агрономічним, зоотехнічним і садово-городнім відділами, організованому на базі сільськогосподарського факультету при Вищій робітничій школі із загальною кількістю 184 учні [8, арк. 3].

Після заснування в 1922 р. Полтавського кооперативного технікуму К.В. Дубняк завідував його навчальною частиною. Згодом, у 1923 р., до Полтавського сільськогосподарського технікуму було приєднано кооперативний і садово-городню школу [8, арк. 3]. Зокрема, в останній К.В. Дубняк теж викладав економічну географію. На їх базі було створено два відділення – агрономічне і кооперативне, а технікум перетворився в агрокооперативний. Таким чином, Народний комісаріат освіти УСРР продовжував шукати шляхи вдосконалення професійної освіти, реалізуючи ідею організації у Полтаві політехнікуму [19, с. 14].

Як викладач, К.В. Дубняк отримував академічний пайок, але здебільшого не в повному обсязі і з великим запізненням. Його родина жила в скрутному матеріальному становищі і не мала власного помешкання. З початком процесу комунізації Полтавського інституту народної освіти збільшувалася чисельність партосередку, посилювався партійний контроль за веденням кадрової політики і підготовкою «червоних спеціалістів». Навіть за таких умов К.В. Дубняк залишається безпартійним [24, арк. 15 зв.]. Однак, робоча атмосфера в Полтавському інституті народної освіти стає нестерпною для вченого. У вересні 1922 р. він переїздить до Києва.

У новому місті майже півтора року працює в Інституті народного господарства (нині – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана) та у вільний від занять в інституті час працює лектором географії на робітничому факультеті [24, арк. 15 зв.]. Становище професорсько-викладацького складу було складним, чимало викладачів були матеріально незабезпеченими. У пошуках підробітку в лютому 1923 р. працював на кафедрі сільськогосподар-

ської економіки Київського сільськогосподарського інституту під керівництвом професора С.Ф. Веселовського [5, с. 286]. На одному із засідань кафедри К.В. Дубняк виступив із доповіддю про стані видавничої справи в УСРР [4], яку опублікував у «Віснику Сільсько-Господарської Науки» [7]. Історичною розвідкою встановлена участь К.В. Дубняка у Всеукраїнській нараді ректорів сільськогосподарських інститутів і керуючих сільськогосподарськими технікумами, скликаній 31 серпня 1923 р. Народним комісаріатом освіти УСРР. Його прізвище знаходимо в широкій дискусії з обговорення питання про участь профільних шкіл в організації галузевої науки і дослідної справи.

У січні 1924 р. К.В. Дубняк переїздить до Харкова. На запрошення ректора М.С. Гаврилова, з яким був знайомий ще по роботі у Полтаві, де той був одночасно комісаром кооперативного технікуму й інституту народної освіти, обіймає посаду професора Харківського інституту народної освіти, викладає курси економічної географії та краєзнавства. У 1925–1926 рр. активно брав участь в українізації студентства та викладачів. Через те, що в Харкові К.В. Дубняк не мав власного житла, то одночасно погодився працювати в Харківському сільськогосподарському інституті на посаді завідувача фундаментальної бібліотеки, який цілком задовольнив його житлові потреби. За сумісництвом до 1929 р. включно викладав економічну географію в Інституті марксознавства [8, арк. 3].

У Харкові відразу долучився до роботи регіонального осередку «Просвіти» під проводом професора Д.І. Багалія. Відвідує лекції, бере участь у зібраннях, поновленні її статуту 1917 р. [24, арк. 34 зв.–35 зв.]. Як активний член харківської «Просвіти», Українського наукового товариства, Українського комітету краєзнавства, співробітник Інституту української наукової мови, Українського науково-дослідного інституту географії і картографії К.В. Дубняк працював над розробленням нових підручників та програм з економічної географії для шкіл України. Зокрема, в 1929 р. підготував і наступного року видав для учнів 5 класу підручник та зошит для практичних робіт з географії, які використовувалися в школах біля двох років [24, арк. 116 зв.]. Укладач програми з географії України та словника фізичної географії (1928) [8, арк. 2]. У 1928–1929 рр. входить до складу Географічної секції Інституту української наукової мови Всеукраїнської академії наук та веде активну науково-дослідницьку роботу з укладання термінологічних словників [22].

За складних соціально-економічних та політичних умов вченому не вдавалося знайти постійного місця роботи, яке б гарантувало стійкий дохід та можливість отримати квартиру. У 1929–1933 рр. викладав географію у різних вишах Харкова: плановому інституті (1929–1931), промисловій академії (1931–1932), гідрометеорологічному інституті, педагогічному інституті професійної освіти, у якому в 1932–1933 рр. обіймав посаду професора й завідувача кафедри. З 19 листопада 1933 р. по 10 серпня 1934 р. викладав фізичну та економічну географію і методику її навчання на Харківських педагогічних курсах [24, арк. 133].

Упродовж 1934–1936 рр. працював викладачем географії Харківського об'єднаного індустріального робітфаку. У віднайденій характеристиці, датованій 15 серпня 1934 р., зазначається: «Зумів поєднати високу майстерність педагога з суспільно-політичною роботою. Крайній методист і громадський діяч: читав доповіді з політики; одночасно працював профорганізатором циклової комісії з історії та географії; керував студентським гуртком з вивчення географії; організовував географічний кабінет. За свою працю неодноразово був відзначений почесними грамотами і цінними подарунками [24, арк. 134].

Внаслідок закриття Українського науково-дослідного інституту географії та картографування в 1934 р., арештів і репресій проти співробітників, К.В. Дубняк переїздить до Росії. Здійсненими історичними розвідками встановлено, що там він перебував до 1 вересня 1939 р., викладав у різних середніх та вищих навчальних закладах. Спочатку працював в Сталінограді в.о. професора та завідувачем кафедри географії педагогічного інституту [24, арк. 134]. Потім деякий час залишався безробітним. З 1 березня по 1 вересня 1939 р. в Дагестанському педагогічному і учительському інститутах виконував обов'язки завідувача кафедри географії та доцента фізичної географії і методики географії в м. Махачкалі [24, арк. 15 зв.]. Встановлено, що К.В. Дубняк упродовж усього життя залишався безпартійним. Ученого ступеня і наукового звання так і не отримав [24, арк. 135].

З поверненням до Харкова з вересня 1939 р. по 1941 р., забезпечуючи собі напівголодне існування, час від часу викладав географію на обласних учительських курсах, брав активну участь у науковому й культурному житті міста, був заступником директора Харківських професійних гідрометеорологічних курсів [24, арк. 15 зв.]. Продовжував співпрацювати з «Просвітою».

У грудні 1941 р. був серед учасників зборів про щодо земельної реформи, за якою передбачалася ліквідація колгоспів. Керівництвом «Просвіти» й відділом народної освіти Харківської міської управи було створене Українське наукове товариство. К.В. Дубняк організував й очолив природничо-географічно-методичний відділ [24, арк. 116 зв.-117 зв.].

Улітку 1942 р. викладав географію України на підготовчому відділенні при «Просвіті» та на курсах для вчителів. У 1942–1943 рр. у складі «Просвіти» очолював методичну комісію з перероблення програм і підручників з географії для учнів 5–7 класів (зокрема замість географії СРСР планувалося викладати географію України). Але ці напрацювання, звісно, не були реалізовані.

Офіційно в роки першої та другої окупації Харкова (1941–1943) працював усього 3 тижні професором Художньо-ремісничої школи при Художньому інституті на початку 1943 р., але звільнився, оскільки ця робота не давала права на отримання «продовольчої картки» [24, арк. 142]. За посвідченням Харпромторгу від 22 лютого 1943 р. К.В. Дубняк завідував магазином букіністичної книги та культтоварів й орендував ларьок № 634 на Благовіщенському ринку Харкова [24, арк. 148]. Подальші поневіряння вченого і його родини після остаточного звільнення Харкова 30 серпня 1943 р. і до 12 листопада 1944 р. лишаються невідомими. Достеменно встановлено, що незадовго до арешту, з 12 листопада 1944 р. до 1 лютого 1945 р. обіймав посаду заступника начальника з навчальної роботи Харківських гідрометеорологічних курсів, відомого метеоролога і кліматолога Г.П. Дубинського [24, арк. 129].

Науково-педагогічні студії професор К.В. Дубняк органічно поєднували спілкування і пізнання, науковий пошук і навчання дослідницькій майстерності, генерування нових ідей, їх дбайливе збереження і відстоювання. Його розвідки збагатили педагогічну науку цінним матеріалом про особливості розвитку національної ідеї в контексті економічної географії, краєзнавства, природничої бібліографії тощо. Він зробив вагомий внесок у теорію і практику виховання учнівської молоді Полтавщини, специфіку підготовки майбутніх учителів до виховної роботи у вітчизняній педагогіці ХХ століття, освітньої діяльності педагогів-практиків, культурно-освітніх діячів регіону в ретроспективі, особливо щодо реалізації завдань патріотичного, громадянського, естетичного виховання. Подальший науковий пошук доцільно спрямувати на розкриття бібліографічної діяль-

ності К.В. Дубняка, який вдало поєднував кілька напрямів досліджень, що зумовило синергію різних наук і призвело до інтеграційних процесів, зростаючої взаємодії методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання.

Висновки. Здійснений історико-науковий аналіз життєвого і творчого шляху К.В. Дубняка дозволив умовно поділити науково-педагогічну і просвітницьку діяльність вченого на п'ять

періодів: полтавський (1915–1922), київський (1922–1924), перший харківський (1924–1933), російський (1915–1917, 1933–1939), другий харківський (1939–1945). Упродовж усього життя він виступав поборником національної ідеї, формував світогляд молоді, прищеплював любов до рідного краю, запаливав жагу до знань і запроваджував інноваційні методики у навчальному процесі.

Список літератури:

1. Білецький М. І., Ванда І. В., Котик Л. І. Соціальна географія: навч. Посібник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 328 с.
2. Булава Л. М., Шевчук С. М., Мащенко О. М. Історія підготовки вчителів географії та природознавства на Полтавщині (1914–2014 роки): монографія. Полтава: ПОППО, 2015. 162 с.
3. Булава Л. М., Шевчук С. М., Мащенко О. М. Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (1914–2014 роки): монографія / Мін-во освіти і науки України, Полт. нац. педаг. ун-т ім. В.Г. Короленка. Полтава, 2014. 144 с.
4. Веселовський С. Науково-дослідча катедра сільсько-господарської економії. *Київський політехнічний і Київський сільсько-господарський інститутути. XXV роки. 1898-1923. Ювілейний збірник*. Київ: «Київ-Друк». 1924. С. 253–255.
5. Дубняк К. Рец. на кн.: Наукові записки: орган Київ. наук.-дослід. кафедр. Т. 1. К., 1923. 168 с. *Червоний шлях*. 1924. № 3. С. 285–286.
6. Дубняк К. Російсько-український словничок термінів природознавства і географії. Кобеляки, 1917. 40 с.
7. Дубняк К. Сільськогосподарська видавнича продукція на Україні в 1922 році. Вістник Сільсько.-Господарської Науки. 1922. Т. 2. Вип. 1. С. 30–34.
8. Життєпис. Дубняк Кость Володимирович. 24 листопада 1927 р. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 2330. 7 арк.
9. Інститут народної освіти та інститут соціального виховання / Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка. URL: <http://www.logos.biz.ua/proj/korolenka/pdf/017.pdf> (дата звернення: 20.10.2020)
10. Історія міста Кобеляки. Кобеляцьке комерційне училище. *Тижневик «Ехо»*. URL: <https://exo.in.ua/region/kobelyaki/history> (дата звернення: 15.08.2020)
11. Капшук Ю. Пріоритети у навчанні вихованців гімназій Полтавської губернії другої половини XIX – початку XX ст. *East European Scientific Journal*. 2016. Vol. IV: Historia P. 17–21.
12. Капшук Ю. Формування складу вчителів середніх навчальних закладів Полтавської губернії (1861–1917 рр.). *Гілея: наук. вісн.* 2016. Вип. 108. С. 47–51.
13. Клевака Л. Методи організації навчання у середніх жіночих навчальних закладах Полтавської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.). *Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр.* 2013. С. 257–263.
14. Козаченко А. І. Діяльність земських освітніх закладів: організаційно-правовий аспект. *Проблеми теорії й історії держави і права*. 2009. № 104. С. 35–43.
15. Кравченко П. А., Шевчук С. М. Історичні особливості суспільно-географічних досліджень Полтавщини у першій чверті XX століття. *Історична пам'ять*. 2009. № 2. С. 55–63.
16. Лопухівська А. В. З історії розвитку гімназій і ліцеїв в Україні: посіб. для вчит. Київ: ІСДО, 1994. С. 100.
17. Пацалюк О. Форми, методи та засоби навчання на початку XX ст. *Рідна школа*. 2004. № 9. С. 53–56.
18. Підкова І.З. Рудницький Степан Львович. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rudnytskyj_S (дата звернення: 23.03.2020)
19. Полтавська державна аграрна академія (1920-2015 рр.): Історія та здобутки / Аранчій В.І., Кочерга А.А., Опара М.М., Капаєва Л.М., Якименко М.А. Полтава, 2015. 408 с.
20. Полтавщина. *Енциклопедичний довідник* / за ред. В. Кудрицького. Київ: УЕ, 1992. С. 835.
21. Пустовгар О. «Просвіта» на Полтавщині в добу гетьманату Павла Скоропадського. Українізація освіти. URL: <https://np.pl.ua/2018/11/prosvita-na-poltavshchyni-v-dobu-het-manatu-pavla-skoropads-koho-ukrainizatsiia-osvity/>

22. Річний звіт Інституту Української Наукової Мови ВУАН за 1928–1929 опер. рік. *Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського*. Ф. Р-251. Оп. 1. Спр. 31 111. Арк. 32, 81.
23. Розсоха Л.О. Миргородець Кость Дубняк. *Прапор перемоги*. 2018. № 2. С. 4.
24. Следственное дело № 4280 по обвинению Дубняка Константина Владимировича. 1945 г. *Архів Управління Служби безпеки України в Харківській області*. Спр. 4280. Т. 1. 142 арк.

Omelchenko S.V. SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STUDIES OF PROFESSOR K.V. DUBNIAK (1890–1948)

The historical exploration is devoted to the study of scientific-pedagogical and public-educational activity of the outstanding scientist-geographer, local lore expert, teacher Kost Volodymyrovych Dubniak. The source base of the study covers a wide range of published and unpublished materials. It is constructed on archival documents and scientific works of the scientist. The methodology is based on the general scientific principles of historical knowledge: historicism, objectivity, systematization, complexity, scientificity, multifactoriality and comprehensiveness. In addition, it is important to use general scientific methods (analysis, synthesis, generalization), interdisciplinary (statistical, bibliographic) and historical (problem-chronological, descriptive, historical-systemic, comparative-historical, historical-geographical, periodization, personalization). Methods of source and archival analysis are also involved in the research process. For the first time the author presents her own periodization of scientific and pedagogical studies of K.V. Dubniak. The information about different stages of the researcher's creativity is deepened and supplemented. Its priority in the development of educational publications for professional training of pupils, students and teachers is proved. In addition, the researcher proved K.V. Dubniak's public-educational activity on patriotic upbringing of youth. She established his active professional position in the search for innovative ways of developing pedagogical thought. The foundations laid by him for the development of the branch still have important educational, scientific-practical, cultural and educational significance in the context of building an independent state, which was and remains one of the determining factors in the formation of national consciousness.

Key words: Kost Volodymyrovych Dubniak, social geography, local lore, natural science, Poltava region, Prosvita, Kyiv Agricultural Institute, All-Ukrainian Academy of Sciences, pedagogical courses.